

ELŻBIETA TYSKOWSKA-KASPRZAKORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8297-0630>

Uniwersytet Wrocławski

KLUB LITERACKI „BOSTONSKIE CZTIEIJA” WOBEC WOJNY W UKRAINIE

LITERARY CLUB “BOSTONLIT” TOWARDS THE WAR IN UKRAINE

The literary club “BostonLit” (“Бостонские чтения”) has been operating since 2013 in Boston, and was initiated by Anna Agnich (Anna Katz). The club features authors from cities in the US, Canada, Israel, Russia, Ukraine. Since 2020, the meetings have been held online. The organizers of “BostonLit” emphasize that the meetings are purely literary and do not aim to discuss political problems, but the actions of the Russian Federation against Ukraine have been a concern to the organizers and many of the club’s guests for years. The writers invited to the meetings are never suggested by the organizers the subject of the speech, and yet after the Russian military incursion into Ukraine a clear change can be seen. Most of the guest writers, regardless of their ethnic identification and country of origin, presented works on these very events. At the club’s meetings, guests including Tatjana Voltskaya (twice), Iryna Yevsa (twice), Aleksandr Kabanov, Vitaly Kovalchuk presented their anti-war poems. Several poets associated with the club also protested against the war in Ukraine.

Keywords: War in Ukraine, BostonLit, modern Russian-language poetry

Zbrojna napaść Federacji Rosyjskiej na Ukrainę wywołała zdecydowany sprzeciw wielu twórców związanych z kulturą rosyjską nie tylko w Rosji, ale i poza jej granicami. Reakcje na tragiczne wydarzenia wojenne obserwować można również wśród pisarzy emigracyjnych — zarówno tych, którzy opuścili kraj przed wojną, jak i nowych emigrantów tzw. „piątej fali”, którzy podjęli decyzję o wyjeździe w akcie sprzeciwu wobec działań władzy oraz w obliczu zagrożenia represjami. W artykule przedstawię, jaki rezonans wywołała zbrojna agresja na Ukrainę w spotkaniach pisarzy skupionych wokół klubu „Bostonskie cztienia” („Бостонские чтения”).

Klub literacki „Bostonskie cztienia” działa od 2013 roku. Pomyślną organizatorką była Anna Agnicz (pseudonim Anny Katz), która organizowała spotkania literackie w specjalnie przygotowanych do tego celu pomieszczeniach własnego domu na przed-

mieściach Bostonu. Agnicz urodziła się w Charkowie w 1952 roku, a młode lata spędziła w Kijowie. W 1989 roku wyemigrowała do Stanów Zjednoczonych, gdzie krótki czas przebywała w Nowym Jorku, po czym na stałe osiadła w Bostonie. Prezentując działalność klubu „Bostonskije cztienija”, Agnicz pisała:

В феврале 2013 года в нашем доме в первый раз собрался — и до сих пор чудесным образом собирается литературный клуб „Бостонские чтения”. У нас выступали авторы из Бостона, Нью-Йорка, Москвы, Чикаго, Киева и Хайфы — на разных языках, но все же больше на русском. Приезжают художники и фотографы, устраивают выставки. По фотографиям видно, как нам там хорошо. За это спасибо тем кто приходит и моей семье: муж, сыновья и невестки — все занимаются клубом, без их участия ничего бы не было. А если бы и было, то не так и не то¹.

W klubie występują autorzy z różnych miast USA, Kanady, Izraela, Rosji, Ukrainy. W 2014 roku Agnicz zorganizowała sesję wyjazdową dla uczczenia 90-lecia Aleksandra Siergiejewicza Jesienina-Wolpina². Dzięki jej staraniom został wydany tomik wierszy jubilata³. W latach 2016–2017 zredagowała almanach poezji autorów związanych z klubem „Bostonskije cztienija”, w którym opublikowano wiersze 35 poetów⁴.

Szerokie spektrum aktywności i charakter spotkań nie pozwalają ich uczestnikom jednoznacznie określić działalności „Bostonskich cztienij”. Na oficjalnej stronie internetowej piszą: „Это открытое литературное сообщество. Или клуб. А скорее — и то и другое”⁵. Leopold Epsztejn — często występujący na spotkaniach poeta w artykule o „Bostonskich cztienijach” ujmuje to w sposób następujący:

Начну как математик — от противного: чем „Бостонские Чтения” [в дальнейшем — БЧ] не являются? Это не клуб, не литобъединение, не салон, не кружок. Хотя есть элементы и клуба, и лито, и салона, и кружка, БЧ, помоему, богаче и интересней⁶.

¹ A. Agnicz, *Бостонские чтения*, https://annaagnich.wordpress.com/boston_readings/ (12.05.2024).

² Matematyk, filozof, poeta, działacz opozycyjny w ZSRR, jeden z głównych ideologów rodzącego się ruchu dysydenckiego drugiej połowy lat 60. XX w. Syn poety Siergieja Jesienina. Mieszkał w Bostonie w domu opieki, zmarł w 2016 roku.

³ A.C. Вольпин, *Стихи*, M-Graphics Publishing, Boston 2014.

⁴ A. Agnicz (red.), *Бостонские чтения. Альманах поэзии*, M-Graphics Publishing, Boston 2017.

⁵ *Бостонские чтения*, <https://bostonlit.wordpress.com/> (10.05.2024).

⁶ Л. Эпштейн, *Что такое „Бостонские чтения”*, w: A. Agnicz (red.), *Бостонские чтения...*, https://bostonlit.wordpress.com/foreword_by_lo/ (5.05.2024).

W artykule będziemy się posługiwać określeniami klub lub spotkania literackie.

Po śmierci Agnieszki (2019) prowadzenie klubu przejęła jej rodzina — mąż Aleksandr i synowie Dmitrij i Jewgienij. Ze względu na ograniczenia w czasie epidemii COVID spotkania przeniosły się do Internetu na platformę Zoom. Zmieniło to ich charakter i znacznie rozszerzyło grono zarówno występujących gości, jak i słuchaczy. Odczyty w klubie nie są organizowane regularnie — wypadają średnio raz na dwa miesiące. Większość ma program dwudzielną: występ zaproszonych gości — tu prezentują swoją twórczość najczęściej dwie osoby, a po dyskusji zainspirowanej ich utworami następuje część druga: „Otwarty mikrofon”.

Organizatorzy „Bostonskich чтений” podkreślają, że spotkania mają charakter czysto literacki i nie stawiają sobie za cel omawiania problemów politycznych. Wcześniej w czasie kampanii wyborczych w USA przed spotkaniami przy wejściu wywieszano kartki z prośbą: „Politykę zostawiamy za drzwiami”⁷. Jednak działania Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy od lat niepokoją organizatorów i gości klubu, gdyż wielu spośród nich pochodzi z Ukrainy i nadal odczuwa silną więź z krajem.

Zapraszonym na spotkania literatom gospodarze nigdy nie sugerują tematyki wystąpienia, lecz po wtargnięciu wojsk rosyjskich do Ukrainy daje się zauważyć wyraźna tendencja — większość goszczących pisarzy niezależnie od swojej identyfikacji etnicznej i kraju pochodzenia prezentowało utwory dotyczące właśnie tych wydarzeń. Zmienił się również skład osobowy gości. Jeśli w ciągu pierwszych dwóch lat spotkań na Zoomie (tuż przed wybuchem wojny) tylko w dwóch przypadkach zaproszeni twórcy reprezentowali Ukrainę, to później niemal w co drugiej edycji przynajmniej jeden z gości mieszkał w Ukrainie lub wyjechał stamtąd w związku z wybuchem wojny. Spowodowało to wzrost zainteresowania spotkaniami słuchaczy z Ukrainy i państw, gdzie przebywają ukraińscy uchodźcy⁸.

Pierwsze od momentu rosyjskiej napaści na Ukrainę spotkanie klubu odbyło się 3 kwietnia 2022 roku⁹. Zaproszonym gościem była Tatjana Woltska — uznana petersburska poetka, dziennikarka, krytyczka literacka. Jej wystąpienie zaplanowano kilka dni przed rozpo-

⁷ A. Katz, List do autorki artykułu z dnia 31.05.2024.

⁸ Tamże.

⁹ *Бостонские чтения — Татьяна Вольтская*, <https://www.youtube.com/watch?v=NXJcfGIKtBk> (05.10.2024).

częciem wojny. Podczas spotkania poetka przebywała jeszcze w Rosji i w związku z tym nie zadawano pytań, aby nie narażać jej na ewentualne represje. W październiku 2021 roku Woltska została wpisana na listę agentów zagranicznych za wypowiedzi na temat rosyjskich władz, nie kryła też swojej negatywnej reakcji na rozpętaną w Ukrainie wojnę. Przyznała, że dojrzała do decyzji o opuszczeniu kraju.

Spotkanie to było niewątpliwie najbardziej emocjonalne spośród wszystkich organizowanych przez „Bostonskije cztienija”, nie tylko ze względu na sytuację Woltskiej. Poetka przyznała, że odczuwa pewien dyskomfort, czytając wiersze w czasie, gdy w sąsiednim zaprzyjaźnionym kraju giną ludzie. Umawiając się na to wystąpienie, planowała zaproszenie do udziału swojej przyjaciółki — ukraińskiej poetki piszącej w języku rosyjskim, Iriny Jewsy. Planu nie udało się zrealizować, gdyż Jewsa, przebywając w bombardowanym przez Rosjan Charkowie, nie była pewna najbliższych dni. W czasie spotkania była już bezpieczna w Niemczech.

Woltska zaprezentowała utwory napisane w ciągu ostatniego wojennego miesiąca, jednak jako pierwszy zabrzmiał wiersz zawierający przeczucie wojny datowany na 9 lutego 2022 roku:

Как будто нигде не горит,
Но дымом отчётливо тянет,
И в воздухе носится ритм,
Голодного пламени танец¹⁰.

Dalej poetka recytowała utwory z 26 lutego 2022 roku będące pierwszą, ogromnie emocjonalną reakcją na wojnę: *Мама, мама, война, война!, Гробов не будет. Наших детей сожгут. В походной печке..., czy też bardzo osobisty tekst Мои сыновья не пойдут убивать...:*

Мои сыновья не пойдут убивать —
Я спрячу их в чашу, в подвал, под кровать,
Для чёрного дела вам их не достать —
Ни старший, ни младший — не кат и не тать,
Оставьте мечты — украинская мать
Не будет рыдать по вине их.

W utworach Woltska ukazuje tragedię obu narodów uwikłanych w konflikt zbrojny niepojętą decyzją rządzących, a obok oskarży-

¹⁰ Fragmenty wierszy tu i dalej przytaczam wg zapisów spotkań.

cielskich tonów skierowanych do władz Rosji pojawia się ogromne poczucie wstydu i winy wobec Ukraińców, jak w wierszu *Фашисты стреляют по Харькову...*:

Фашисты стреляют по Харькову,
Фашисты стреляют по Киеву.
[...]
Но нет, не фашисты — русские
По тем же дорогам мчатся,
И это не реконструкция,
А дьяволово причастие.
И плющит безумный молот
Цветущие города.
Ни внуки нас не отмолят,
Ни правнуки. Никогда.

W kolejnych, nieco późniejszych wierszach poetki odnajdujemy refleksję na temat kondycji Rosjan i przyszłości Rosji. Utwór *В ресторане музыка играет...* można odnieść do pacyfistycznych idei Lwa Tołstoja i jego refleksji o wojnie 1812 roku. Woltska przyznaje, że widok bawiących się mieszkańców Petersburga w czasie, gdy w sąsiednim kraju giną ludzie, wywołał w niej dysonans. W utworach *Россию отменяют*, *И о чем ты думала, разиня...*, *Когда закончится война...* autorka przewiduje tragiczne konsekwencje tej wojny dla kraju i jego kultury:

Россию отменяют. Вместе с Пушкиным и Толстым.
Когда рассеется дым
Над Украиной,
Мы окажемся на руинах
Царства. Будем дышать с трудом,
И разбитый роддом
В Мариуполе — будут платочком Фриды
Подносить нам каждое утро в бравурном ритме —
Под наше мычание или стон.
А Россию отменяют. С Пастернаком и Чеховым,
С Мойдодыром, Щелкунчиком — в самом деле, зачем о них
Вспоминать на обломках больниц и школ.
Россию отменяют

Druga część wystąpienia Woltskiej miała charakter bardziej osobisty i dotyczyła złożonej sytuacji poetki, która liczy się z koniecznością opuszczenia kraju. W tej części zaprezentowała ona wiersze: *И приходит вот вошь...*, *Посадили Алешу, посадили Илью...*,

Что осталось? Только дождик мелкий... Chociaż Woltska wspomina o tragedii wielu Rosjan zmuszonych do emigracji, nieustannie podkreśla, że to nie oni są ofiarami tej wojny, lecz ginący na swojej ziemi Ukraińcy. Pod koniec spotkania poetka recytowała m.in. utwory napisane przed 2022 rokiem, w których dzieli się przeczuciem wojny. Atmosferę narastającego zagrożenia buduje często poprzez wprowadzenie analogii do wielkiej wojny ojczyźnianej, na przykład w wierszach *Слушай, неужели все повторится снова...*, *Пахнет потом, порохом и щами...*, czy w wierszu o blokadzie Leningradu *Господи, если есть у тебя рай...*

W wojennych utworach Woltska nie przedstawia walk i heroicznych czynów, śmierć żołnierza na polu walki to opłakiwana przez matkę śmierć dziecka a nie bohatera, na przykład w wierszu *Сквозь грохот войн...*:

Война — и вот
Среди её жнивья
Нет больше воинов, а только сыновья,
Железом срезаны, на левом фланге.
Не мать кричит — кричит её живот,
В котором Ты нарисовал прозрачный плод,
От глаз до пальца маленькой фаланги.

Woltska akcentuje bezsilność człowieka wobec uwarunkowań zewnętrznych i uwikłania w historię. Bohaterowie jej wierszy nie są w stanie przeciwstawić się momentowi dziejowemu i wbrew własnej woli uczestniczą w obcej sobie walce:

Вот так судьба
Берёт тебя за шкурку, как раба,
Убийцу, вора,
И говорит: „Идём”.
Ты семенишь за ней, глотая стон,
И покидаешь нору.

Вот так судьба

Poetka zwraca też uwagę na niemożność werbalnego ujęcia stanów emocjonalnych wynikających z przeżyć wojennych. W wierszu *Пахнет потом, порохом и щами...* porównuje swoje uczucia do tych związanych z wojennymi wspomnieniami babci:

Бабушка рассказывала мало
И к губам, как только я начну

Возмущаться — палец прижимала.
Вот теперь я знаю, почему.

Podczas wystąpienia Woltska przepraszała za niedociągnięcia w prezentowanych tekstach, usprawiedliwiała się emocjami, jakie towarzyszyły ich powstaniu. W kontakcie z publicznością nie potrafiła powstrzymać wzruszenia, z jej wypowiedzi można było wyczytać bezsilność, rozpacz i strach przed przyszłością. Niezwykle poruszające były nie tylko wiersze, ale też komentarze poetki.

W drugiej części tej edycji „Bostonskich чтений” — „Otwarty mikrofon” — wystąpili pisarze związani z klubem, w większości mieszkający w USA emigranci: Aleksandr Gabriel, Władimir Gandelsman, Katia Kapowicz, Bachyt Kienżejew, Igor Jerry Kuras, Irina Maszynska, Filipp Nikołajew, Leopold Epsztejn, Marina Eskina. Wszystkie recytowane wiersze były poświęcone wojnie. Niektóre z nich powstały po rozpoczęciu rosyjskiej agresji, inne wcześniej, lecz w pełni oddawały reakcję na te wydarzenia. Większość poetów poprzedzała recytację komentarzami, w których dobitnie potępiali działania wojenne na terytorium Ukrainy. Niektórzy, jak na przykład Gandelsman, Kapowicz, Eskina podkreślali swoje związki z Ukrainą, wspominali ludzi, miejsca, wydarzenia łączące ich z tym krajem.

W zaprezentowanych wierszach brak jest patetycznej retoryki wojennej i obrazów heroicznych postaw. Przeważa osobista refleksja nad wydarzeniami, np. w wierszach Epsztejna *Бога не существует. Страшно за Украину, Для радости так мало надо* czy Eskiny *Не смотрю по утрам новости*. Z kolei w utworach Kapowicz wojna przedstawiona jest z perspektywy ludności cywilnej — kobiet, dzieci, starców pozbawionych swych domów i zmuszonych do poszukiwania schronienia: *Украина. Март, В эти месяцы страшной войны, Украинская мадонна*.

Spotkanie z Iriną Jewszą, która znalazła tymczasowy dom w Niemczech, odbyło się 6 czerwca 2022 roku¹¹. W tej edycji swoje utwory prezentował też bostoński poeta Aleksandr Gabriel. Wystąpienie zapowiedziała Tatjana Woltska, podkreślając znaczenie tego poetyckiego świadectwa okrutnych czasów. Ukraińska poetka przyznała się, że od rozpoczęcia wojny nie napisała nowych utworów. Zaprezentowała zatem wiersze z kilku poprzednich lat, wśród których wiele poświęconych było wojnie. W utworach Jewsy, np. *Видно*,

¹¹ Бостонские чтения — Ирина Евса и Александр Габриэль, https://www.youtube.com/watch?v=fAy5I_kVRhI (16.04.2024).

здорово напился..., Молодое светило вылезло на вершок..., Не проси у власти..., Там пеларгонии разводит Пелагея..., wyrażenie wyczuwa się atmosferę zagrożenia, niepokój, zapowiedź katastrofy dziejowej. Stąd też podmiot liryczny owładnięty jest przeczuciem rychłej śmierci, jak w wierszu *Смерть — в дверях. И жизнь свои принимает меры...* Natomiast utwór *Если смерти, то мгновенной...* zawiera wstrząsający naturalistyczny obraz umierającego żołnierza:

„Если смерти, то мгновенной...” Хрена! Из „котла” —
с перетянутою веной, чтоб не вытекла
юшка, — выкрутив сорочку, Господу грубя,
пьяный кореш в одиночку вынесет тебя,
чтоб очнулся ты, фартовый вытащив билет,
шевелить рукой, которой третьи сутки нет,
и, вода глазами, в коих — безнадега тьмы,
различать больничных коек хриплые псалмы.

Inaczej śmierć przedstawiona została w pełnym czułości, poruszającym wierszu *По ржавому пальнув, пустому баку...*:

По ржавому пальнув, пустому баку:
отстой, мол, и фигня,
он, выбив дверь, убил мою собаку.
Потом убил меня.

И не было ни ужаса, ни боли —
негромких два хлопка.
Мы встали и пошли, минуя поле,
направо, где река.
[...]
Две беженки, чей срок на „или—или”
бессмысленно истёк,
мы с ней переглянулись и поплыли,
по грудь войдя в поток.

И словно безразличная, чужая
речь вне добра и зла,
река впустила нас, не отражая
в себе, и понесла.

Rozmowa z Jewszą dotyczyła w niewielkim tylko stopniu jej twórczości. Uwaga uczestników skupiona była na sytuacji życiowej, w jakiej się znalazła — konieczności porzucenia domu, wyjazdu do Niemiec, planów na przyszłość. Była ona wyraźnie oszołomiona gwałtowną

zmianą w życiu. Jako poetka tworząca w języku rosyjskim i tłumaczka na język rosyjski¹² nie potrafiła sobie wyobrazić przyszłego życia literackiego w Ukrainie i w Rosji oraz swojego miejsca w nim. Podawała w wątpliwość możliwość współpracy czy nawet dialogu między oboma narodami. Stwierdziła, że bezpośredni kontakt z rosyjskimi znajomymi długo nie będzie dla niej możliwy, gdyż nie wyobraża sobie przekroczenia granicy Rosji. Jewsa opowiadała też o swoim doświadczeniu wojny, o zmianach w psychice człowieka będącego w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia.

Spośród kolejnych edycji „Bostonskich cztienij”¹³ na szczególną uwagę zasługują spotkania z Aleksandrem Kabanowem, Witalijem Kowalcukiem oraz wystąpienie dwóch poetek — Woltskiej i Jewsy. 7 maja 2023 roku gościem klubu był Aleksandr Kabanow¹⁴ — znany ukraiński poeta piszący po rosyjsku, autor piętnastu tomików wierszy, laureat wielu nagród literackich, redaktor czasopisma „ШО”¹⁵. Jego wiersze były tłumaczone na wiele języków, a na ukraiński przekładał je Serhij Żadan. Poeta mieszka w Kijowie i nie opuścił go po wybuchu wojny.

Kabanow czytał wiersze napisane w czasie wojny i te, które powstały bezpośrednio przed wtargnięciem wojsk rosyjskich do Ukrainy, np. utwór napisany dwa tygodnie przed rozpoczęciem wojny *Ты помнишь картину „Грачи прилетели”...*, czy *Смерть, не ходи за мной* — dwanaście godzin przed inwazją wojsk rosyjskich. Kolejne wiersze (*Мы ангелы, ушедшие в запас, Сегодня ночью я спокоен..., И я любил бывать в чужих странах..., Много в здешнем воздухе металлов*) były reakcją na zbrojną agresję Rosji, podobnie jak tekst *Как человек большого срока годности...* z 24 lutego 2022 roku, w którym pada wiele brutalnych słów na temat napaści Rosjan na Ukrainę oraz samej Rosji:

¹² Jewsa przetłumaczyła na rosyjski m.in. dzieła Szekspira, Dantego, Goethego.

¹³ Inne spotkania klubu, które odbyły się w czasie wojny w Ukrainie: 11 września 2022 Marina Garbier i Aleksandr Amczisławskij, 20 listopada 2022 Marina Eskina i Andriej Gritzman, 9 stycznia 2023 Bachyt Kienżejew, 26 marca 2023 Lena Bierson i Igor Kuras, 27 sierpnia 2023 Aleksiej Nikitin i Gari Lajt, 10 marca 2024 Jelena Katiszonok, Marina Eskina, Paweł Gruszko, 11 maja 2024 Katia Kapowicz i Igor Kuras.

¹⁴ *Бостонские чтения — Александр Кabanов*, <https://www.youtube.com/watch?v=eKPNpIM-xfA> (12.04.2024).

¹⁵ Czasopismo „ШО” było wydawane w Kijowie od 2005 roku w dwóch językach — ukraińskim i rosyjskim. W maju 2022 roku zostało zamknięte z powodu prowadzonej na terytorium Ukrainy wojny.

Живых костей и мяса наворочено
и ночью захоронено во рву,
россии — нет, она — давно просрочена,
она сгнила — во сне и наяву.
Под ней — совокупаются опарыши,
над ней — гудят архангелы дерьма,
и только белорусские таварышы —
испытывают радость без ума.

Podmiot liryczny konstatuje, że między narodami ukraińskim i rosyjskim zawsze istniała przepaść, która na skutek aktualnej sytuacji zdecydowanie się powiększyła: „И этот ров, бескрайний до беспамятства — / по нём плывут столетия в мешках,/ а между нами — только знак неравенства”. W wierszu tym Kabanow snuje też przypuszczenia dotyczące przyszłych relacji między walczącymi dziś narodami, odmawiając wybaczenia i zapowiadając zemstę:

Уже видна в прицел — эпоха мщения,
народных приговоров без суда:
виновны — все, но только мне — прощения
за вас за всех — не будет никогда.

W utworze z lutego 2023 roku *А это родина отца* prezentuje skomplikowaną sytuację rodzinną, jakiej sam doświadczył, ale też wielu jego rodaków — Ukraińców. Poeta wspomina wizyty w ojczyźnie ojca — Rosji, kreśli obrazy Petersburga, rosyjskiego pejzażu, wymienia symbole rosyjskiej kultury, by zanegować ich wartość w obliczu agresji kraju ojczystego ojca na ojczyznę syna:

Как много в воздухе свинца,
и с кем воюет украина:
а это родина отца,
а это родина отца —
пришла за родиною сына.

Druga część wystąpienia Kabanowa obejmowała wiersze z cyklu *Исходы* poświęconego zarówno uchodźcom wojennym z Ukrainy, jak i Rosjanom zmuszonym do ucieczki przed reżimem Putina. Poeta recytował utwory *Я привык начинать с листопада, Я пробирался..., Не хватает деталей* oraz *Я — сон, который снится вам в стране, войною опалимой*, gdzie, nawiązując do starotestamentowej Księgi Wyjścia, przedstawił sytuację uchodźców z Ukrainy oraz Rosji. Również w tym ostatnim wierszu akcentuje za-

sadniczą różnicę między Ukraińcami i Rosjanami oraz rozbieżność przyczyn opuszczenia kraju przez jednych i drugich:

Один исход — отец и мать, окно в саду, песок и сода,
и я могу его назвать — исходом моего народа,
под слёзы от днепровских вод, под вой сирен внутриутробных,
и это будет всё — исход моих людей, давно свободных.

Другой исход — побег, отъезд, безгласность к собственному дому,
и страх, что фараон отъест ещё кусок рабу любому,
вы отправляетесь в запас — в израильское бологое,
и я не осуждаю вас, но ваш исход — совсем другое.

Odpowiadając na pytania słuchaczy, Kabanow odniósł się do kwestii języka rosyjskiego. Stwierdził, że doskonale zna też język ukraiński, ale rosyjski jest jego językiem natywnym, posługuje się nim precyzyjniej, dlatego wiersze pisze właśnie po rosyjsku. Mówił też o przekładach jego utworów na inne języki i zapowiedział rychłe wydanie tomu poezji w tłumaczeniu na angielski.

Inny ukraiński poeta zaproszony do klubu „Bostonskije cztienija” to Witalij Kowalczuk, który wystąpił 19 listopada 2023 roku¹⁶. Jest on zdecydowanie mniej znanym twórcą niż Kabanow, również tworzącym w języku rosyjskim. Kowalczuk to mieszkaniec Charkowa, który nie opuścił miasta pomimo bombardowań. Część zaprezentowanych wierszy poruszała temat toczącej się wojny, np. *Клаус, Запомнить все. До каждой мелочи...*, *Листья клена цвета янтаря...*, *И когда умолкает последний бой...*, przy czym poeta motyw wojny umieszcza w nieco innych kontekstach niż Kabanow, przyjmując prywatną perspektywę, zestawiając codzienne życie w warunkach pokojowych z wydarzeniami wojennymi. Takie ujęcie sprawia, że wojna ma w poezji Kowalczuka wymiar uniwersalny.

W ironicznym wierszu *Клаус* pojawia się nuta zazdrości wobec tych, których wojna nie przeraża, ponieważ nie mają świadomości, że toczy się tuż obok. Na komfort takiej beztroski mogą sobie pozwolić zwierzęta domowe, jak tytułowy kot Klaus:

Клаус не знает о том, что идёт война.
Клаус едва ли знает про Новый год.
Клаус всегда доволен собой сполна.
Всё потому, что Клаус — пушистый кот.

¹⁶ Бостонские чтения — Борис Зверев и Виталий Ковальчук, https://www.youtube.com/watch?v=bwZy-j_v8CQ (11.04.2024).

[...]

Ладно, дружище, работы ещё полно.

Надо же нам обустроить военный быт.

Хочешь ещё напоследок взглянуть в окно?

...Клаус не слушает. Клаус тихонько спит.

Kowalczyk zaprezentował też utwory niezwiązane tematycznie z wojną — o przemijaniu, wartości życia, sensie tworzenia poezji: *Однажды я стану частью большой реки..., Планета вернется устало..., Ногда надломиться способен едва ли не любой..., Одним посмертно славу напорочат..., С кошкой играть...*

W tej edycji „Bostonskich чтений” w części „Otwarty mikrofon” wystąpili m.in. poeci z Izraela Olga Agour i Boris Suslovich, którzy od 2022 roku pisali o interwencji zbrojnej w Ukrainie, natomiast później wiele swoich utworów poświęcili wojnie w Izraelu.

Dwa lata po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji na Ukrainę, w lutym 2024 roku na spotkaniu klubu wystąpiły wspólnie dwie wspomniane już wcześniej poetki: Irina Jewsa i Tatjana Woltska¹⁷. Obie podkreślały, że mimo różnego obywatelstwa nie czują wzajemnej wrogości, przeciwnie — stoją po jednej stronie — stronie sprzeciwu wobec wojny. Mówiły też o wspólnym losie uchodźców wojennych — Jewsa przebywała w tym czasie w Niemczech, a Woltska w Gruzji.

Ukraińska poetka przeczytała swoje wcześniejsze wiersze o wojnie z cyklu *Осень 1991 год*. Utwory powstały w 1991 roku i okazały się swego rodzaju przepowiednią, gdyż ukazywały wojnę między Rosją a Ukrainą. Sama autorka przyznała, że, tworząc te wiersze, nie podejrzewała, iż jej zapowiedź może się sprawdzić. Jewsa zaprezentowała też teksty poświęcone przyjaciółkom Jewgienii Moguljan i Marinie Garbier. W utworze *Господь, — он шептал...*, zadedykowanym tej ostatniej, kreśli obraz Rosji jako kraju ludzi zniewolonych, pogrążonego w mrocznych ideach. Poetka odmawia Rosji prawa do istnienia — bohater liryczny jej wiersza modli się o unicestwienie kraju:

должна развалиться на
участки и племена,
стерев свои очертанья,
обрушиться в глушь и тишь

[...]

И все мои страхи, сны,
желания сведены

¹⁷ Бостонские чтения — Татьяна Вольтская и Ирина Евса, <https://www.youtube.com/watch?v=SMVGMMZA98Y> (12.04.2024).

к рассеянию страны,
покинувшей зону света.
Да, пусть разлетится на
безвестные имена
что лягут, как семена
в чужие поля и воды

Wystąpienie Woltskiej zdecydowanie różniło się od tego z początku wojny. Jej nowe wiersze wojenne mają inny charakter, stanowią już nie tylko emocjonalną reakcję, lecz zawierają głębsze przemyślenia. Na przykład w wierszu *Hu балет с лебедями...* pojawia się refleksja na temat wielkiej kultury rosyjskiej, która nie zdołała uchronić narodu przed wojną. Utwory Woltskiej ujawniają ogromne poczucie winy za zbrodnie wojenne, jakie odczuwają Rosjanie, którzy przez wiele pokoleń w pokorze godzili się na poniżanie, okrucieństwo, gwałty, represje, co podkreślone zostaje w wierszu *Да, мы подонки, насильники...*:

Да, мы подонки, насильники, дети убийц
В пятом уже поколении — ладно, в четвёртом.
Жги, раскалённая память, чернее клубись,
Вейтесь глумливее, череп и кости над фортом.
[...]
Нам за кровавую баню платить головой —
Грязные варвары с лирою сладкоголосой,
Сгинем, и косточки наши затынет травой.
Тихо над нею закружится солнечный рой —
То ли сестра моя жизнь, то ли узкие осы.

W podobnym tonie napisane zostały liryki *Главное теперь — не быть русским...*, *Наши мальчики*, natomiast utwory *Когда на тебя обрушится дом...*, *Идешь себе, шуршат сухие листья* poświęciła poetka cywilnym ofiarom tej wojny.

Woltska wyznała, że emocje związane z wybuchem wojny powoli zaczęły ustępować miejsca niepokojom wynikającym z nieokreśloności jej sytuacji życiowej. Jest ona pewna, że wyjazd z kraju był dla niej ratunkiem, ale nie wie, jak potoczą się jej losy, czy kiedyś będzie mogła wrócić do Rosji (*Когда я поеду назад...*, *Душа боится нового ярма*). Po obszernym korpusie wierszy wojennych pojawiły się w jej poezji refleksje uwarunkowane uchodźstwem i życiem w nowym kraju. Brak stabilizacji i niepewność nie wyzwala jednak niechęci do nowego miejsca pobytu. Przeciwnie, Woltska w wielu wierszach pisze o urokach Gruzji i życzliwości Gruzinów, co daje jej możliwość prze-

trwania tragicznego czasu (*Видя холод и смятение..., Тбилисский снег, А в моей деревне август*), a młodym mężczyznom, którzy się tam schronili, — uniknięcia śmierci w tej bezsensownej wojnie:

Падают листья платанов в Тбилиси,
Падают листья.
Выйдешь на улицу — русские лица,
Русские лица.
[...]
Листья платанов совсем заржавели,
Ветви — кривые.
Русские мальчики по Руставели
Ходят — живые
[...]
Прочь от визгливой флейты военной,
Смерти в окопах —
В хрупкие дворики осенью медной
Шаркает обувь.

Падают листья платанов...

W rozmowie ze słuchaczami rosyjska poetka opowiadała przede wszystkim o swojej sytuacji uchodźcy, o ograniczeniach i możliwościach, jakie przyniosło jej życie poza granicami Rosji, o trudnym psychologicznie trwaniu w niepewności.

Warto dodać, że wielu poetów występujących w klubie „Bostonskie czytelnia” publikuje wiersze na portalu „No War — Поэты против войны”¹⁸, założonym przez emigracyjne wydawnictwo KRiK Publishing House (Montgomery, Illinois). Są to m.in. Marina Garbier, Lena Bierson, Igor Kuras, Gari Lajt, Paweł Gruszko, Katia Kapowicz, Aleksandr Gabriel, Tatjana Woltska, Władimir Gandelsman, Irina Jewsa, Boris Zwieriew, Aleksandr Kabanow, Wiera Pawłowa, Natalia Reznik, Boris Hersonski, Leopold Epsztejn, Michaił Judowski. Pomysłodawcy projektu tak uzasadniali potrzebę sieciowej publikacji poezji potępiającej rosyjską agresję zbrojną w Ukrainie:

Мы, основатели издательства KRiK Publishing House, не можем оставаться равнодушными к страшным событиям сегодняшнего времени. Мы запустили новый поэтический проект NO WAR — ПОЭТЫ ПРОТИВ ВОЙНЫ. Это — площадка для пишущих стихи авторов, объединенных общей ненавистью к войне. В ужасающем российско-украинском конфликте „Мы — Украина!”¹⁹.

¹⁸ *Поэты против войны*, <https://nowarpoetry.com/about-the-project/> (16.04.2024).

¹⁹ Tamże.

Inicjatywa wywołała szeroki rezonans w środowiskach twórczych, dzięki czemu antywojenne utwory na portalu zamieściło ponad 130 poetów z kilku krajów. Obecność w tym projekcie poezji uczestników „Bostonskich чтений”, a także wystąpienia twórców podczas spotkań klubu świadczą o ich jednoznacznej postawie wobec tej wojny. Potępienie rosyjskiej napaści na Ukrainę i zwrot ku twórczości poetów ukraińskich był spontaniczną reakcją emigracyjnych pisarzy skupionych wokół klubu, gdyż sami gospodarze pomimo negatywnego stosunku do polityki FR nie narzucali występującym swoich poglądów.

REFERENCES

- Агнич, Анна. “Бостонские чтения,” <https://annaagnich.wordpress.com/boston_readings/>.
- Агнич, Анна. Ed. *Бостонские чтения. Альманах поэзии*. Boston: M-Graphics Publishing, 2017.
- “Бостонские чтения — Александр Кабанов.” *YouTube*, 7.05.2023 <<https://www.youtube.com/watch?v=eKPNpIM-xfA>>.
- “Бостонские чтения — Борис Зверев и Виталий Ковальчук.” *YouTube*, 19.11.2023 <https://www.youtube.com/watch?v=bwZy-j_v8CQ>.
- “Бостонские чтения — Ирина Евса и Александр Габриэль.” *YouTube*, 6.06.2022 <https://www.youtube.com/watch?v=fAy5I_kVRhI>.
- “Бостонские чтения — Борис Зверев и Виталий Ковальчук.” *YouTube*, 19.11.2023 <https://www.youtube.com/watch?v=bwZy-j_v8CQ>.
- “Бостонские чтения — Татьяна Вольтская.” *YouTube*, 3.04.2022 <<https://www.youtube.com/watch?v=NXJcfGIKtBk>>.
- “Бостонские чтения — Татьяна Вольтская и Ирина Евса.” *YouTube*, 4.02.2024 <<https://www.youtube.com/watch?v=SMVGMMZA98Y>>.
- Вольпин, Александр. *Стихи*. Boston: M-Graphics Publishing, 2014.
- “Поэты против войны,” <<https://nowarpoetry.com/about-the-project/>>.
- Эпштейн, Леопольд. “Что такое ‘Бостонские чтения’”. Агнич, Анна. Ed. *Бостонские чтения. Альманах поэзии*. Boston: M-Graphics, 2017 <https://bostonlit.wordpress.com/foreword_by_lo/>.